

Rijksmuseum cursus 1 Middeleeuwen 500-1500 AC

Frits Scholten, conservator Beeldhouwkunst

De middeleeuwen zijn helemaal niet die duistere periode die je daarbij misschien voor ogen hebt. In deze aflevering zie je hoe veel aandacht de middeleeuwse kunstenaars én opdrachtgevers hadden voor schoonheid. Met grote passie en toewijding legden kunstenaars zich toe op het maken van de meest verfijnde voorwerpen. En je ziet hoe sterk die kunstwerken verbonden waren met het christelijke geloof. Een bijzonder voorbeeld: de gebedsnoot. Een piepklein bolletje boordevol prachtig uitgesneden Bijbelse verhalen. Je kon het met je meedragen en op gezette tijden openklappen voor een gebed. En ben je benieuwd hoe je volgens de middeleeuwen een goed mens kon zijn?

Kernwoorden

Petrarca ¹ schreef over deze periode 15^e eeuw Bourgondische rijk. Lappendeken van vorsten en staatjes – feodaal; NL vnl protestants; Groot alomvattend christelijk geloof – veel nadenken over en bidden voor het hiernamaals. Ontwikkeling gotiek, grote gebouwen en ramen. Timpaan als politiek standpunt in een vroom jasje; Hergebruikt steen van sarcofagen uit Duitsland – recylen en handel! Relieken van heilige personen – ‘Zien is geloven’ – getoond op hoogtijdagen; Elandgewei motieven. Revolutie 1400 naar echt nieuw realisme – hofbeeldhouwer Claus Sluter 1380 ² Aan de randen van Europa was er de Islam. Bewijs van culturele uitwisseling: Waterbekkens Syrië en Egypte maar met latijnse en arabische teksten; in opdracht van Elisabeth van Karinthië (Sicilie en later Catania (emiraatgebied). In de 16^e eeuw toenemend protest tegen ‘de handel in zielenheil = je plek in de hemel kopen’ (1566 Beeldenstorm "Maaiken, Maaiken, dit is uw laatste uitgang").

De verzameling van besproken afbeeldingen (te zien in zaal 0.1 en 0.6 en 2)

1. Torenbeeld Hollands landschap – Elisabethsvloed 1421 ³
2. Timpaan Abdij van Egmond (grafkerk) – Heilige Petrus met een kromstaf en sleutel hemelpoort
3. ‘Sprekende’ Reliekhouders – zilveren Borstbeeld bisschop Frederik 1362; Claus Sluter
4. Beeldje kruisiging met onderin leeuwin met welpen; Claus Sluter ⁴
5. Mozesput (zie dit mooie YT filmpje)
6. Praalgraf Filips de Stoute (grafmonument met cascade van personen); Claus Sluter
7. Memorietafel De Heren van Montfoort ca 1400; zielen van geknielde ridders in de hemel voor Maria voorgeleid door de heilige Joris. Zielen in het vagevuur, het voorportaal; mensen op aarde bidden voor je zielenheil. Ridderstanden met helmen en schilden met eigen symbolen (heraldische taal)
8. Waterbekken in Syrië of Egypte gemaakt, in opdracht van het Siciliaanse hof. ca. 1322 - ca. 1350
9. Pleurants van het praalgraf van Isabella van Bourbon, Renier van Thienen, ca. 1475 - ca. 1476. Er staan oorspronkelijk 24 figuratieve stamboomfiguren (vijf generaties rouwende voorouders), gemaakt in hout en daarna in brons. Dynastieke bedoeling – stamboom en afkomst! Let ook op klederdracht o.a. gespen.
10. De Boom van Jesse, de symbolische stamboom (Virga = twijg) van Jezus, Geertgen tot Sint Jans (omgeving van), ca. 1500. Uit de buik van Jesse groeien koningen en profeten: Salomo, Hizkia, en Josia, Jesaja (die de profetie van de “uitloper van de wortel van Jesse” uitsprak), Ezechiël, Jeremia; Maria en Jezus. Verwijst naar de vervulling van de profetie dat de Messias uit het huis van David zou voortkomen. AP ook de rozenkrans en de armband van de witte non -> verwijzing naar bidden Ave Maria en Onze Vader
11. Gebedsnoot, Adam Dircksz ca. 1500 - ca. 1530, een DYW pingpongbal groot devotie speelgoedje om mee te mediteren. Buitenzijde afbeeldingen van ongeremde natuur en het temmen van die natuur en lusten. Binnenzijde buxushout snijwerkjes van visioenen (epifanie) van de Heilige Brigitta van Zweden (1303 – 1373)
12. Portret met een gebedsnoot Jacob Cornelisz. van Oostsanen (atelier van), na 1507 (te zien in zaal 0.6)
13. Schilderij : De zeven werken van barmhartigheid, Meester van Alkmaar, 1504. Goede daden doen in je stad. Let op de doorlopende horizontale horizon!
14. De Zeven smarten van Maria 1516 – 1545, prent in een gebedenboek uit Mechelen met ‘andachtsbilden’
15. De bewening van Christus Colijn de Coter schilderij uit ca 1510. (inleven in lijden en verdriet)
16. Buste van Maria als Mater Dolorosa (Moeder van Smarten), Pietro Torrigiani (geb. 1472 Florence - 1528), ca. 1507 - ca. 1510. Beschilderde buste in terracotta, wat nieuw is in de Nederlanden. Pietro sloeg overigens Michelangelo eens op zijn neus :-)

Voetnoten

¹ Francesco Petrarca (ook Francesco Petracco) (Arezzo, 20 juli 1304 – Arquà Petrarca, 19 juli 1374) was een Italiaans dichter en prozaschrijver en de grondlegger van het humanisme.

² Hij was een Nederlander die in 1385 in dienst trad van Filips de Stoute en maakte verschillende beeldengroepen.

³ Watersnoodramp in de graafschappen Zeeland, Holland en Vlaanderen die plaatsvond op of rond 19 november 1421, de naamdag van Sint-Elisabeth.

⁴ Deze Calvarie (Kruisiging) is het werk van een van de grootste vernieuwers van de middeleeuwse kunst, Claus (‘Claes’) Sluter uit Haarlem. Als hofbeeldhouwer van de hertog van Bourgondië introduceerde hij omstreeks 1400 een ongekend realisme in de beeldhouwkunst.

Rijksmuseum cursus 2 Renaissance 16e eeuw

Ilona van Tuinen, hoofd Prentenkabinet

De renaissance is een explosie van vernieuwingen. In de beeldenstorm worden de kerken bestormd, de kunstwerken vernield, de christelijke wereld schudt op zijn grondvesten. De kunsten ontwikkelen zich: de kunstenaar wordt bijna een superster, zoals Lucas van Leyden, de grote verhalenverteller die uitgroeit tot een beroemdheid in heel Europa. Ook is er de artistieke invloed van Italië, met een fascinatie voor het menselijk lichaam, soms zó extreem doorgevoerd dat alle spierbundels getoond worden. En er komt een totaal nieuwe kunstvorm op: de prentkunst, die maakt dat al die nieuwe ideeën over heel Europa verspreid kunnen worden en invloed krijgen. Er ontstaat een uitwisseling van kennis en ideeën als nooit tevoren.

Kernwoorden

1600-1650 Renaissance, 1650-1700 Manierisme, ontdekkingen op veel gebieden, grote politieke en sociale onrust, armoede, massa-emigratie, humanisme⁵ en reformatie, herijken oude bronnen van de bijbel en klassieke Oudheid, vertelperspectief verschuift naar ethiek en verhalen vertellen, de functie van kunst verandert. Vanaf 1509 reizen naar Italië oa. Jan Scorel.

[De verzameling van besproken afbeeldingen](#) (te zien in zaal 0.1 en 0.6 en 2.1)

1. [Portret Erasmus – Albrecht Durer](#) 1526
2. [Portret Martin Luther – Lucas Cranach](#) 1520, grote kritiek op katholicisme, rol van priesters en aflaten, rijkdom kerk
3. [De aanbidding van de drie koningen – Jacob Cornelisz van Oostsanen](#) 1517. Werd als 1^e bekend in Noordelijke Nederlanden! Drieliuk Let op witte doodshemd in linker en rechterpaneel van opdrachtgevers (zijn overleden), 13 kinderen; Josef op de achtergrond. Putti bovenin met cartouche voor jaartal naar Italiaans voorbeeld;
4. [Dans om het gouden kalf – Lucas van Leyden](#), ca 1530. Nieuwe stijl: 1) doorlopende scene ook in het landschap 2) oudtestamentische scene ipv nieuwtestamentisch. Verhaal het Boek Exodus: tocht naar het Beloofde land met Mozes in de wolk (in gesprek met God) in zijn 40-dagen afwezigheid. Vereer naast mij geen andere goden' Exodus 20:1-17. Beneden dansen mensen rond een afgod – de Gouden kalf. 'Het zondige feest, de omkering van voorgrond en achtergrond, hoezo dat gebod van de kerk'. Maja, de niet gelovigen werden wel vermoord in opdracht van Mozes.
5. [Staande Jongen met zwaard](#) – Lucas van Leyden, 1508-1512. Geen voorbeeld naar traditionele meesters, maar een observatie uit het dagelijks leven als basis voor een schilderij.
6. [Ecce homo - Lucas van Leyden](#), 1510. Opnieuw de omkering voorgrond/achtergrond; voorbeeld gevolgd door latere kunstenaars (zie bijvoorbeeld afbeelding [Christus aan het volk getoond: Rembrandt van Rijn](#), 1655)
7. [De vier ruiters van de apocalyps](#), Albrecht Dürer, 1511. Houtsnede en boekdruk. Let op: daarom weinig kruisarcering!
8. [Kerkvader Hieronymus. Hieronymus Wierix](#), naar Albrecht Dürer, ca. 1564 - ca. 1568. Kopergravure en afdruk in een drukpers. Meer details mogelijk, bijna fotorealistisch. Maar wel veel minder prints dan met een houtsnede.
9. [Landschap met een episode uit de verovering van Amerika](#), Jan Jansz Mostaert, ca. 1535⁶
Tafereel uit West-Indië (het toenmalige Amerika): De oneerlijke tragische strijd: veel onbewapende naakte mensen tegenover veel minder zwaarbewapende geharnaste veroveraars. Kritiek op expansiedrift van Karel V?
10. [Landschap met Bathseba](#) – Jan van Scorel, ca 1540-1545. Alles ademt hier de klassieke oudheid, het Bijbelverhaal is ondergeschikt aan het weidse panorama. Maar wel een spiedende David en kotsende riviergod naast Venus!
11. [Ruïnes op de Palatijn in Rome](#), Maarten van Heemskerck, ca. 1532 - ca. 1537. Tekeningen van de overblijfselen van de klassieke oudheid
12. [Hercules doodt de centaur Nessus](#), Maarten van Heemskerck, ca. 1550 - ca. 1560 (invloed Michelangelo!)
13. [Beeldenstorm in een kerk](#), Dirck van Delen, 1630. Denkbeeldige scene, protest tegen aflating
14. [Epitaaf met Heilige Drieuldigheid](#), Arnt van Tricht, ca. 1550, Ook beschadigd in de beeldenstorm.
15. [Hercules Pomarius](#), Willem Danielsz. van Tetrode, ca. 1562 - ca. 1567. Met een gejat gouden appeltje
16. [De grote Hercules](#), Hendrick Goltzius, 1589. De meesterprentmaker! Start MANIERISME, de overdrijving!
17. [De kindermoord van Bethlehem](#), Cornelis van Haarlem, 1590. Manierisme maar in de beeldtraditie naakten.
18. ZELF TOEGEVOEGD: De prent "[Allegorie op de Katholieke Kerk: de volle aflaat \(Indulgences Plénières\)](#)" van **Louis Jean Desprez** (ca. 1790) - een satirisch en kritisch werk dat commentaar levert op de praktijk van de aflatenhandel binnen de Katholieke Kerk.

⁵ Vanaf de elfde eeuw ontstond de praktijk om voor aflaten geld te vragen, een manier om de bouw van kerken te bekostigen. De handel in aflaten van de Duitse aartsbisschop Albrecht van Brandenburg, was voor [Maarten Luther](#) in 1517 aanleiding een protestbrief te schrijven die de kiem legde voor het Protestantisme. Een andere manier waarop de aflaat zakelijk werd ingezet, was om deze te verlenen aan mensen die bereid waren deel te nemen aan militaire expedities (kruistochten) van de kerk.

⁶ Het Habsburgse rijk van keizer Karel V omvatte grote delen van Europa waaronder Spanje en Nederland en gebieden in Midden-Amerika en de Caraïben. Dit is het eerste schilderij waarop te zien is hoe Spaanse soldaten slaags raken met de lokale bevolking. Mostaert voegde een aantal elementen toe om het Europees aandoende landschap een 'exotische' uitstraling te geven: een aap, een boomstekelvarken en papegaaien. Mostaert maakt dit tafereel vooral op basis van eigen fantasie.

Rijksmuseum cursus 3 - 17de eeuw, eerste helft

Taco Dibbits, hoofddirecteur

In de 17de eeuw maken de Nederlanden zich los van de Spaanse overheersing, en verruilen het katholicisme voor het protestants geloof. Ook gaan de noordelijke Nederlanden voor het eerst naar Azië, op zoek naar specerijen, de VOC wordt opgericht, het is het begin van ongelijke verhoudingen die eeuwenlang zouden voortduren. De economie krijgt een enorme boost, en daarmee ook de kunsten. Je ziet in deze aflevering hoe kunstenaars zich specialiseren, hoe nieuwe genres ontstaan zoals het stilleven of het landschap. Bijvoorbeeld Hendrik Avercamp, die een meester wordt in het winterlandschap met schaatsende mensen. En je ziet hoe kunstenaars een heel eigen stijl ontwikkelen: Frans Hals schildert met zwierige penseelstreken, heel populair bij zijn opdrachtgevers, de burgers van Haarlem. En natuurlijk is er Rembrandt, die zich niet specialiseerde maar alles wilde kunnen. Van Bijbelse verhalen tot portretten.

Kernwoorden Spaanse Habsburgse Rijk, Bloeiperiode, omwenteling, dood en verderf, oorlog en onafhankelijkheid Noordelijke Nederlanden, geloofsvrijheid. Filip II, 1566 Beeldenstorm leidt tot aanstelling Alva, vervolging en moord Willem van Oranje. Opstand tegen Spanjaarden, begin 80-jarige oorlog. Eerste vloot naar Azië voor inkoop specerijen, zeer winstgevend.. Caravaggio wordt een ster in Europa. Ontmanteling kerken en kathedralen wat betreft beelden. De kerk was niet meer de grootste opdrachtgever voor kunstenaars. Ontstaan schuilkerken! Andere genres en stijlen en onderwerpen in de vrije kunst. 'Zelfs de boeren hebben kunst aan de muur'. [De verzameling besproken afbeeldingen](#) (te zien in zaal Eregalerij zaal 2.30, 0.1 en 0.6 en 2.3)

1. [Maurits, prins van Oranje \(1567-1625\)](#), [Michiel van Mierevelt](#) (1566–1641). Prins Maurits was stadhouder en legeraanvoerder van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.
2. [Bacchant, Adriaen de Vries](#), 1626 – beeldhouwwerk in manieristische stijl. Werkte veelal in Praag voor Rudolf II.
3. Kan met deksel, Adam van Vianen, 1614. Ook manieristisch zgn. kwabstijl, 'de monsterlijke stijl'
4. [De ongelovige Thomas, Hendrick ter Brugghen](#), 1622 VERGELIJK MET CARAVAGGIO
5. De Zielenvisserij Adriaen de Venne, 1614. Tweesplitsing protestanten en katholieken. LET OP DE 3 woorden op het linkerbootje (Fides, Spes, Charitas) en de schatten op het zinkende katholieke rechterbootje, rechts de bruine boom en links de groene boom.
6. Interieur kerk, Saenredam. Egodocument vanuit protestantse visie
7. Stilleven met kazen, Floris van Dijck, 1615. Levensrecht schilderen, illusie van 3D
8. Stilleven met vissen, Clara Peeters, 1612-1615
9. Winterlandschap met schaatsers, Hendrick Averkamp, 1608. Vol met grapjes oa. poepend mannetje. Inspiratie uit Bruegel.
10. Prent Schaatsenrijders, naar Pieter Bruegel, 1565
11. Het ponteveer, Esaias van de Velde, 1622. Het verlangen naar buiten.
12. Bloemstilleven, Jacob Vosmaer, 1613. Ook manieristische stijl (keizerskroon uit Turkije!). De werkelijkheid met gebreken verbeelden. LET OP het muisje – beweging verbeelden
13. Isaac Massa en Beatrix van der Laen, Frans Hals, 1622. (oorlogsmigrant uit Antwerpen) Kleur zwart als toonbeeld van rijkdom. Ook symboliek van liefde en trouw (klimop in de boom!)
14. De vrolijke drinker, Frans Hals, 1628-1630.
15. De serenade, Judith Leyster, 1629. Zij was JAWEL lid van het Lucasgilde in Haarlem.
16. Een zot met een drinkkan, Judith Leyster, 1629. Haar signatuur is J*
17. Zelfportret, Rembrandt van Rijn, 1628. Schildert en oefent eerst op klein formaat, textuur maken met verf. Zet als 1^e schilder de ogen in de schaduw!! En haren worden geschilderd door krassen met de achterkant van het penseel.
18. [Tobit en Anna met het bokje](#), Rembrandt van Rijn, 1628. LET OP de kapotte schoenen (ook gebreken laten zien van het leven). De start van de fijnschilderkunst – alles heel nauwkeurig weergeven.
19. Jeremia treurend over de verwoesting, Rembrandt van Rijn, 1630.
20. [Portret van Marten Soolmans](#), en [Portret van Oopjen Coppit](#), Rembrandt van Rijn, 1634.
Beiden worden ten voeten uit getoond en zijn opgevat als [pendanten](#): Marten links en Oopjen rechts. Rembrandt schilderde zo levensrecht mogelijk door de aanwending van het [lijnperspectief](#) (bijvoorbeeld in de tegelvloer) en het [clair-obscur](#), waarbij het licht steevast van links komt,
21. [De vaandeldrager, Rembrandt van Rijn](#), 1636. Check: rol vaandeldrager in die tijd!
22. De nachtwacht, Rembrandt van Rijn, 1642. Een schutterstuk van de Kloverniersdoelen, als hij in Amsterdam woont. Veel italiaanse invloeden, ook qua compositie en structureren met licht. LET OP DE SCHADUWHAND OP HET LICHT, die op het wapenschild van de gilde wijst. Alle zintuigen worden aangesproken.
23. Het sluiten van de vrede van Munster, Gerard ter Borch, 1648. Hét non-event ⁷

⁷ De **Vrede van Münster** was een verdrag dat op 15 mei 1648 in [Münster](#) gesloten werd tussen [Spanje](#) en de [Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden](#), waarmee aan de [Tachtigjarige Oorlog](#) tussen Spanje en de opstandelingen in de [Republiek](#) een einde kwam en de Republiek als [soevereine](#) staat erkend werd.

Rijksmuseum cursus 4 - 17de eeuw, tweede helft

Femke Diercks, hoofd Toegepaste kunst

In de tweede helft van de 17de eeuw komt er een eind aan de Tachtigjarige oorlog met Spanje. De welvaart die de burgers in de eerste helft van de eeuw hebben opgebouwd, gaan ze nu steeds meer tonen. In deze aflevering zie je hoe twee groepen zich ontwikkelen tot belangrijke opdrachtgevers en smaakmakers voor de kunsten: aan de ene kant de burgerlijke elite, bijvoorbeeld met het nieuwe stadhuis in Amsterdam, een ongekend groot gebouw, een eerbetoon aan de macht van de stad. Aan de andere kant het hof van de stadhouders en vorsten, de Oranjes. Kunstenaars als Pieter de Hooch en Johannes Vermeer maken hun mooiste werken, en Rembrandt maakt in deze tweede helft van de eeuw zijn Joodse bruidje. De fascinatie voor Chinees porselein leidt ertoe dat er in Delft een Nederlandse variant wordt ontwikkeld: het Delfts aardewerk.

Kernwoorden Economische voorspoed, maar wel politieke onrust. Nieuwe rijkdom, kunstnijverheid in het interieur gaat een grote rol spelen. De rijke burgers vermaken hun gasten graag met bijzondere voorwerpen, zoals met een poppenhuis ingericht als een echt grachtenhuis. Steeds meer geïllustreerde reisverslagen over werelddelen, bijv. China (Joan Nieuhof en uitgever Jacob van Meurs⁸)

[De verzameling besproken afbeeldingen](#) (te zien in zaal 0.1 en 0.6 en 2.1)

1. Gezicht op de gouden bocht, Gerrit Berckheyde, 1671. Amsterdam in aanbouw, nog geen bomen. Classicistische architectuur\
2. Het stadhuis op de dam, Gerrit Berckheyde, 1672. Gericht op de regenten en niet het hof. Geen vorstelijke entree maar juist kleine bogen als 'democratische' ingang. Architect Jacob van Kampen. Opening 11655, pas in 1665 echt af.
3. De vier werelddelen brengen eerbetoon aan Amsterdam, Artus Quellinus, 1655. Modellen van terracotta klei in het timpaan, bovenin Amsterdam, links Europa met de hoorn des overvloed + Afrika met leeuw en olifant. Rechts Azië met tulband en kameel + Amerika met een tooi. Helemaal links torsende mannen + rechts zwoegende mijnwerkers (symbolen voorde prijs van rijkdom)
4. [Baluster slaapkamer Amalia van Solms](#), Japan, ca 1640. Zwarte lak van giftig sap Aziatische boom en geschilderd met goud, ingelegd met parelmoer.
5. [Het poppenhuis van Petronella Oortman](#), Jacob Appel, ca 1686. Geen speelgoed maar pronkstuk met echte mini-objectjes. (te zien in zaal Poppenhuizen)
6. Oesterkabinet, ca 1680-1700. Voor bewaren linnengoed
7. Kabinet, Jan van Mekeren, ca 1695-1710. Schilderen met hout wat soms in heet zand werd geschroeid.
8. Stilleven met bloemen, Jan Davidsz de Heem, ca 1650-1683
9. Schotel, Willem Jacobsz van Heemskerck, 1685. Gegraveerd glas met diamantpen. Zwierige letters en alliantiewapen.
10. Roemer met een gedicht op Constantijn Huygens, Anna Roemers Visscher, 1619.
11. Binnenhuis met vrouwen bij een linnenkast, Pieter de Hooch, 1663
12. Het toilet, Jan Steen, ca 1655-1660, Stenen vloer was toen niet gangbaar, mogelijk ter verfraaiing geschilderd?
13. Het melkmeisje, Johannes Vermeer, ca 1660. Let op de ruwe handen, overgang gebruiende en witte huid.
14. Isaak en Rebekka, Het joods bruidje, Rembrandt van Rijn, ca 1665-1669. Opkomst historische werken met een vleug dramatiek. Focus op dat handgebaar, losse schilderstreken, niet volgens de regels van de mn. Franse kunst.
15. Mercurius gelast Calypso om Odysseus te laten vertrekken, Gerard de Lairesse, ca 1680. Juist wél volgens regels een verhaal uit de klassieke oudheid 'zou niet Hollands genoeg zijn', maar de adel hield ervan.
16. [Portret van Agneta Deutz](#), ca 1600 in het Deutzenhofje Amsterdam. Regentmilieu, sticht een hofje aan de Prinsengracht voor armenzorg met mooie regentenkamer.
17. Zilveren kandelaar van Agneta Deuts, Willem Brugman en Athonie Grill, 1652. Gebolde voet met lobben en uitstekende kraag, dubbele bolus in de stam, losse vetvanger.
18. Portret van Clara Abba, Elisabeth van Duynen en Agatha Munter, Ferdinand Bol, ca 1668, Vrouwelijke regentes leprahuis
19. [Willem III](#)⁹ na stadhoudertoze periode en [Engelse prinses Mary Stuart](#). Veel initiatie van nieuwe kunst door invoer van Aziatische kunst.
20. Ontwerp voor een kabinet, Daniel Marot, 1712. Interieur als eenheid qua wanden, kleuren en decoratie, zelfs de kroonlijsten en stoelovertrekken. Vooral porselein was een statusobject en – na China – ontstond het Delfst aardewerk. Marot was naast architect ook prentmaker.
21. Schotel met landschap, Frederik van Frytom, ca 1670-1685.
22. Bloempiramides Delft ca 1700. Geïnspireerd door reisverslagen Joan Nieuhof (stad Nanking)

⁸ **Het gezantschap der Neerlandtsche Oost-Indische Compagnie** is een boek geschreven door [Joan Nieuhof](#). Het werd in 1665 uitgegeven door de Amsterdamse uitgever en plaatsnijder [Jacob van Meurs](#).

https://nl.wikipedia.org/wiki/Het_Gezantschap_Der_Neerlandtsche_Oost-Indische_Compagnie

⁹ Vanaf 1672 bestuurde hij als [stadhouder Willem III van Oranje](#) Holland, Zeeland en Utrecht, sinds 1675 ook Gelre en Zutphen en Overijssel, en ten slotte sinds 1696 ook Drenthe, in de [Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden](#). Vanaf 1689 regeerde hij ook als **koning Willem III** over Engeland (waartoe ook Wales behoorde) en Ierland.

Rijksmuseum cursus 5 - 18de eeuw

Reinier Baarsen, conservator Meubelen

In de 18de eeuw is de bloeitijd van de kunsten in Nederland voorbij, maar wat daarvoor in de plaats komt is een fascinatie voor alles wat er in de ons omringende Europese landen gebeurde. Nooit eerder was er zó'n aandacht voor het interieur: de eigen woning wordt tot een kunstwerk gemaakt, waarin alle onderdelen op elkaar aansluiten, van het plafond tot de schouw, de meubels, de kandelaars en het tafelgerei. Voor die omgeving maakten kunstenaars voorwerpen in de laatste stijl. En die stijlen volgen elkaar op: eerst het rococo met zwierige vormen, dan het classicisme met strakke lijnen. Die liefde voor de schoonheid van de eigen omgeving spat ervan af, in deze eeuw, ook in de portretten die men van zichzelf liet maken. Maar er is ook verandering op komst: je ziet hoe er aan het einde van de eeuw verzet komt tegen de zittende elite, en Nederland enthousiast wordt voor de Franse revolutie.

Kernwoorden

Grote rol franse kunst, europees intermezzo, impulsen uit het buitenland. Architectuur is leidende kunstvorm, veel grote gebouwen kerken en stadspaleizen, maar ook verbouwen met abstracte ornamentiek bijv. in dubbele deuren (= kunst ipv 'een beetje opleuken'. Ontwerper/architect bleef veelal onbekend. Schilderkunst is dienend hieraan. **Opkomst rococostijl** (gebaseerd op natuur en fantasie)

[De verzameling besproken afbeeldingen](#) (te zien in zaal 0.1 en 0.6 en 2.1)

1. Amsterdamse grachtenkamer, ca 1745-1748. Het vertrek is leidend, als ensemble voor kunstwerken met houtsnijwerk, stucwerk met allerlei kunstvormen. Oorspronkelijk van Matthijs Beuning ¹⁰aan de Keizersgracht 187. 'De kamer als ervaring'. Schoorsteenstuk is van Jacob de Wit, 1748 (doop van de kamerling). Ook veel symbolen in de kamer (bijv. feniks, pelikaan met jongen).
2. Haarlemse ontvangstkamer (kopskamer), ca 1793-1795, ontwerp Abraham van der Hart, weer meer klassiek (recht en symmetrisch)
3. Armstoel en canapé, ca 1793-1795 (stonden alleen tegen de muur) Bekleed met zeer kostbare zijde uit Lyon
4. De kunstgalerij van Jan Gildemeester Jansz, Adriaen de Lelie, ca 1794-1795. Mensen worden een verlengstuk van de kunstvoorwerpen als onderdeel van het ensemble. Harmonie van kleding, meubels, wanden.
5. Portret van een lid van de familie van der Mersch, Cornelis Troost, 1736
6. Glaswerk om iets te vieren (bijvoorbeeld rond mensenhandel en slavernij)
7. Zilveren Koelvat en fontein, Jan Lonckhorst en Alger Mensma, 1731 en 1732. Nog klassieke stijl, reflectie gebouw.
8. Naar voorbeeld Daniel Marot, Vaas met de triomf van Amphitrite, 1703
9. Borstbeeld van Dom Luis da Cunha, Jan Baptist Xavery (1697-1742), marmer, 1737, ambassadeur van Portugal in Den Haag en adviseur Willem IV (stadhouder 1746-1751)
10. Stadhoudersstoel, Gerrit Hutte, Pieter van Dijck (?-1757), Den Haag, 1747, notenhout, zijdefluweel, zilverdraad, zijde. Over de top roccoco, 'laten zien wat je weet'
11. Buffetkast, 1747, en kast 1748; meer ornamentele kunst dan gebruiksvoorwerp
12. Terrine met onderschotel, Engelbart Joosten, 1763. Meer hoofse roccoco
13. Portret van Charlotta Beatrix Strick van Linschoten, Mattheus Verheyden (1700-1777), olieverf op doek, 1755
14. Marie Fargues, echtgenote van de kunstenaar, **Jean-Etienne Liotard** (1702-1789), pastel op perkament, ca. 1757-1759
15. Hollands meisje aan het ontbijt ¹¹, Jean-Etienne Liotard (1702-1789), olieverf op doek, ca. 1756. **Let op schilderij rechts bovenin**
16. De roof van Europa, Nicolaas Verkolje (1673-1746), olieverf op paneel, ca. 1735-1740. Protsiger 'vrije kunst'
17. Paar kandelaars, Johannes Schiotling (1730-1799), Amsterdam, 1772, zilver ¹². Meer klassieke oudheid terug,
18. De beeldenzaal van de Maatschappij **Felix Meritis Adriaan de Lelie** (1755-1820), olieverf op doek, 1806-1809. ontstaan genootschappen, serieuze discussies. Met gipsen afgietsels van griekse godjes
19. Commode, toegeschreven aan Matthijs Horrix (1735-1809), Den Haag, ca. 1775-1780,
20. Frederica Louisa Wilhelmina, prinses van Oranje-Nassau (dochter van Willem V) Johann Friedrich August Tischbein (1750-1812), pastelkrijt op perkament, ca. 1787-1795
21. [Pendulekast. Matthijs Horrix](#) (1735-1809), Den Haag, ca. 1780, eiken-, elzen- en andere houtsoorten, belijmd met o.m. notenhout, lak
22. Generaal Daendels neemt afscheid van luitenant-kolonel Krayenhoff Adriaan de Lelie (1755-1820), Egbert van Drielst (1745-1818), olieverf op paneel, 1795

¹⁰ Lid van de Hernhuttersbroederschapsgroep, doopsgezinde kerk

¹¹ In 1775 riep het tijdschrift De Vaderlander (tevergeefs) op tot een koffieboycot: 'Ongelukkige eeltige knuisten hebben de grond voor de koffie en de suiker, die u nu in uw weke handjes houdt, moeten bewerken. Ze werden vermoord om in uw behoeften te voorzien.'

¹² Deze driearmige kandelaars zijn een vroeg voorbeeld van consequent doorgevoerd neoclassicisme in de Amsterdamse kunst. De stam heeft de vorm van een zogeheten Korinthische zuil. Die klassieke zuilenorde is herkenbaar aan het kapiteel, de bekroning met acanthusbladeren boven aan de zuil. Veel van de andere onderdelen zijn opgebouwd uit diezelfde bladeren.

Rijksmuseum cursus 6 - 19e eeuw

Jenny Reynaerts, conservator Schilderijen 18de en 19de eeuw

Napoleon wordt verslagen bij Waterloo, Nederland wordt een koninkrijk. De 19de eeuw, het begin van het moderne Nederland: **fotografie** wordt uitgevonden, de eerste **spoorlijn** wordt aangelegd, **elektriciteit 1882**. Kunstenaars kunnen voor het eerst met een beurs naar Italië reizen om zich te laven aan de grote voorbeelden uit het verleden - het zonovergoten Italiaanse landschap. De tijd van de romantiek, met landschappen vol dramatiek. Kunstenaars reageren óók op de **industrialisatie 1875 en inpoldering**: schilders van de Haagse school schilderen het landschap dat ze met lede ogen zien verdwijnen, geven een idyllisch beeld van het Hollandse land waar ze zo van houden. De stijl verandert: de snelle verfstreken van Vincent van Gogh, de kleurexplorie van de stippel-stijl van Jan Toorop. **Kernwoorden: nieuwe wegen, historiezucht, terugkijken in 17e eeuw, drama, paradijselijk plaatje ipv het echte. [De verzameling besproken afbeeldingen](#)**

1. Jan Willem Pieneman, De Slag bij Waterloo, 1824
2. Joseph Paelinck, Willem I, 1819
3. Auguste Antoine Joseph Payen, de Grote Postweg, 1828
4. Nicolaas Pieneman, de onderwerping, 1828 en Slaven aan het werk. Java oorlog 1825-1830, kris afgepakt, 1920 terug
5. J.L. Riker, Portret van een echtpaar, 1846
6. Christiaan Andriessen, Bezoekers kunsttentoonstelling, 1808
7. Joseph Ducq, Portret Jean de Meulemeester, 1813. **Ontstaan van verf in blokjes!**
8. Abraham Teerlink, Waterval van Tivoli, 1824. Tempel van Vesta, grot van Neptunus
9. Louis Royer, marmeren buste Paus Leo XII, 1827 en Model Rembrandt, 1840. **Standbeeldencultuur**
10. Charles van Beveren, Portret Louis Royer, 1830
11. Henri de Braekeleer, zaal Rijksmuseum in het trappenhuis, 1883
12. Hendrik Jacobus Scholten, de Prinses van Oranje bezoekt..., 1830
13. Bartholomeus van der Helst, Portret Maria Stuart, 1652 en **Schuttersmaaltijd, 1648**
14. Andries Jager, standbeeld Rembrandt, 1860
15. Wijnand Nuyen, Schipbruek, 1837 **Dramatiek!**
16. Barend Cornelis Koekkoek, Bosgezicht, 1848
17. Raden Sarief Bastaman Saleh, Friedrich Schreuel 1840 en Portret Johannes graaf van den Bosch, 1836
18. Lourens Alma Tadema, Dod eerstgeborene van de farao, 1872. **Uit Bijbelboek Exodus**
19. Pierre Cuypers, ontwerp Rijksmuseum, ontwerp piano en muziekkast, 1858. Reliek Heilige Celia patrones van de muziek
20. Johannes Mattheas van Kempen, bokaal en juwelenkist, 1851
21. Alma Tadema-Epps, Laura Theresa, 1874
22. Henriette Ronner-Knip, katjesspel, 1860
23. Therese Schwartze, Jonge vrouw met hond Puck, 1879 en portret Lizzy Ausingh, 1902. Let op scherpe contrast.
24. Pieter Oosterhuis: Foto brug over de Waal bij Culemborg, 1868
25. Anton Mauve, Heide bij Laren, 1887. Lid van de Haagse School.
26. Paul Joseph Constantijn Gabriel, Molen aan een poldervaart, 1889
27. Jacob Maris, de afgesneden molen, 1872
28. Hendrik Willem Mesdag, Vuurtoren in de branding, 1907 (bij Scheveningen)
29. Josef Israëls, de zandschipper, 1887. Let op de oude man – symbool voor de zware tijd.
30. Isaac Israëls, Etalage, 1894. Verlichte etalage modehuis Bahlman&Co A'dam, juist het omarmen van het nieuwe
31. George Hendrik Breitner, [de Singelbrug bij de Paleisstraat](#), 1898. Interessante uitleg: hij moest de oorspronkelijke dienstmeisjes overschilderen en er 'dames' van maken. **PS. Hij fotografeerde ook veel!**
32. Johan Barthold Jongkind, Rue Notre Dame Parijs, 1866. De eerste schilder die naar Parijs trok
33. Vincent van Gogh, Zelfportret, 1887. Hij ging naar Parijs en leerde impressionisten kennen. Studieportret
34. Vincent van Gogh, Landschap bij de abdij Arles, 1888. Gemaakt met rietpen
35. Richard Nicoleus Roland Holst, Jan Verkade schilderend, 1891. Jan vertrok vanuit Parijs snel naar **de Nabis in Bretagne** ¹³
36. Jan Verkade, Terugblik op meisje in Saint-Nolff, 1893. Dan is hij inmiddels in Florence. Al meer symbolisme
37. Theo Colenbrander, [Wandbord met het patroon van Constantinopel](#), 1886. KERAMIST, fantasiebeeld
38. Karel de Nérée tot Babberich, Henri van Booven als jonge priester, 1901. EIGEN FANTASIE
39. Jan Toorop, Portret van Marie Jeannette de Lange ¹⁴, 1900. POINTILLISME

¹³ De **Nabis**: Franse kunststroming aan het einde van de 19e eeuw (ca. 1888–1900) - een overgang tussen het impressionisme en het symbolisme en het fauvisme. De naam "Nabis" = Hebreeuwse woord *nabi*, = "profeet" en weerspiegelt hun doel om kunst een spirituele en decoratieve dimensie te geven.

¹⁴ **Marie Jeannette de Lange (1865–1923)** was een Nederlandse feministe en sociaal hervormer die zich sterk inzette voor de verbetering van de positie van vrouwen, met name in de kunst en arbeidsmarkt. Ze was voorzitter van de Vereniging voor Verbetereing

Rijksmuseum cursus 7 - 20e eeuw

Ludo van Halem, conservator 20ste-eeuwse kunst

De 20ste eeuw laat een wervelwind aan ontwikkelingen zien: **het vliegtuig** is een nieuw verschijnsel, en dat is ook de **abstracte kunst**. Voor het eerst zijn er kunstenaars die niet meer schilderen wat ze om zich heen zien; maar alleen vlakken en lijnen, vaak in heldere kleuren. (Piet Mondriaan, en de kunstenaarsgroep De Stijl). Bovendien gaan kunstenaars zichzelf zien als vormgevers van de wereld, vooral van een nieuwe wereld in de toekomst die beter is, rechtvaardiger, vrijer. Ze ontwerpen utopische visioenen, zoals Constant Nieuwenhuis met zijn 'stad' Nieuw Babylon. Maar tegelijk was er vóór de Tweede Wereldoorlog een hele andere stroom: kunstenaars zoals Carel Willink of Charley Toorop gingen juist terug naar het figuratieve, herkenbare. Na WOII zoekt Karel Appel radicaal een vrije manier van schilderen, en worden alle regels uit de vorige eeuwen losgelaten.

Kernwoorden Vanaf 1912-1913, in reactie op Frans impressionisme, 'de Ultramodernen', **wisselende perspectieven**, hoog tempo, eeuw van verandering bij uitstek, **abstractie en figuratie**. Tentoonstelling 1913 'de Onafhankelijken' oa. Jan van Deene. 1922 Tijdschrift de Stijl (Theo van Doesburg), nadruk op composities met primaire kleuren. Na 1945 nieuwe groep 'Vrij Beelden' olv. Ger Gerrits. Abstracte kunst in het idee van 'de spelende mens'. 1960 concrete objecten met elementaire geometrische figuren. Vanaf 1930 Neorealisme als tegenhanger met zelfportretten. Opkomst fotografie 1980 Experimentelen, Cobra, 'Anything goes'. Kunst verandert zich elke keer weer.

De verzameling besproken afbeeldingen

1. Bart van der Leek, Compositie, 1918 – kunst zonder voorstelling, abstracte kunst (zaal 3.2)
2. Hendrik Nicolaas Werkman (1882-1945), [straatbeeld met figuren](#), 1944 – figuratieve kunst ¹⁵
3. Claude Monet (1840–1926), [La Corniche](#), 1884. Monet laat de kleuren schitteren: rood, groen, blauw – alles zindert in de zon. Claude Monet (1840–1926), Heide bij laren 1887. Nog veel grijs, bruin en blauw qua kleuren.
4. Jan Sluijters, Weg door het bos, 1910. Blauwe bladeren aan de boom. [Link naar oeuvre](#)
5. Jan van Deene (1886-1977), [Peinture VII](#), 1913. Naar analogie met muziek: programmatische (het verhaal) of absolute muziek (klank, toon, ritme, harmonie) ¹⁶ Zie ook zijn [Wikipagina](#) en [artikel over hem](#)
6. Theo van Doesburg (1883-1931), [Kleuroplossing voor een kamer](#), 1924. De kamer is een schilderij geworden.
7. Gerrit van Rietveld, leunstoel voor schrijfster Til Brugman, 1919 en 1923 (zie ook Piet Elling en Vilmos Huszar) – icoon design
8. Ger Gerrits, Compositie 64, 1949. 'Zwierige kosmische ruimte' ¹⁷
9. Constant Nieuwenhuys (1920–2005), [Ruimtecircus](#), 1956. Het reuzenklimrek was onderdeel van [New Babylon](#), Constants denkbeeldige wereldstad van de toekomst, die werd bevolkt door de homo ludens, de spelende mens. Ruimtevaartidee
10. Aldo van Eyck, [klimhoepel](#), 1957. Aan de Witte Klok in Amsterdam-Osdorp staat nog een complete Van Eyck-speelplaats.
11. Jan Schoonhoven (1914-1994), Schotelrelief, 1964 ¹⁸ 'De schoonheid van de eentonigheid.' Te zien in zaal structuur 3.4.
12. Carel Visser (1928–2015), [Gestapelde balken](#), 1964 ('de essentie van de wervelkolom')
13. Ad Dekkers (1938-1974), relief met segment, 1967. twee basisvormen: cirkels en vierkanten. Hij probeerde ze harmonieus bij elkaar te brengen. In dit werk domineert de cirkel, maar door een halve en vervolgens een kwart cirkel uit te sparen, wordt de hoek van een denkbeeldig vierkant zichtbaar.
14. Jan Roeland, Rood vierkant, 1980. de herinnering aan het beroemde Rode vierkant (1915) van de Russische avant-gardeschilder Kasimir Malevich, een ijkpunt in de geschiedenis van de abstracte schilderkunst. 'Schilderen met het mes op tafel!'
15. Robert Mapplethorpe (1946 – 1989), zelfportret, 1980. Overleden aan aids. [Meer info Wiki](#)
16. Charley Toorop (1891-1955) Zelfportret met bloemen, 1933. en zoon Edgar Fernhout Zelfportret 1937. Te zien in zaal 3.1
17. Carel Willink (1900-1983), [zelfportret als Johannes](#) 1937. Deed er talloze voorstudies voor oa. met foto's.
18. Karel Appel, [Vierkante man](#), 1951
19. Sophia Warburg alias Nicolaas Warb (synoniem omdat vrouwen niet echt aan bot kwamen)
20. Ferdi Janssen (1927–1969), [Wombtomb](#), 1968 "Er bestaat geen vrouwelijke kunst. Er bestaat alleen kunst van vrouwen.
21. Armando, Peinture Criminelle 4/56. 1956. Verwerking 2e wereldoorlog
22. René Daniëls (1950), Cocoonuts, 1982. De titel van dit schilderij is een samentrekking van coconut (kokosnoot) en cocoa (cacao), de noten die links aan de takken hangen. Nuts betekent niet alleen 'noten' maar ook 'gek' en 'testikels'.
23. Rob Schotte, illustratie, 1986. Ruimtelijk geschilderde voorstelling van een negentiende eeuwse boek getiteld 'How famous boys became great men' geflankeerd door vlak geschilderde dubbele aanhalingstekens
24. Erik Andriessse, [Dode dierentuin](#), 1990. Moderne dodendans, Vanitas – de eindigheid van het bestaan.

¹⁵ De Groningse drukker, kunstenaar en verzetsman Werkman werd vlak voor het einde van de Tweede Wereldoorlog doodgeschoten door nazi's. Dit druksel is een van de weinige werken waarin hij de oorlog verbeeldde die hem het leven zou kosten. Een groep verzetslieden, hier als schimmen weergegeven, is vlak voor het ingaan van de avondklok op straat bijeengekomen om in het halfduister een stiekem gesprek met elkaar te voeren.

¹⁶ Samen met Jacob Bendien ontwikkelde hij de zogenaamde de 'absolute schilderkunst', een vorm van geheel abstracte composities met organische vormen, vlakken en lijnen. Jan van Deene en Jacob Bendien gelden als de eerste volledig abstract werkende Nederlandse kunstenaars. In 1913 exposeren zij werk in Amsterdam op de tweede tentoonstelling van 'De Onafhankelijken' die veel opschudding veroorzaakt. Jan van Deene hield kort hierna op met schilderen en werkte lange tijd als kunstcriticus en kunsthandelaar.

¹⁷ Na de Tweede Wereldoorlog wilde Ger Gerrits het pionierswerk van de eerste generatie abstracte kunstenaars voortzetten. Met anderen richtte hij de vereniging Creatie op, 'tot bevordering van absolute kunst'. Niet alleen die naam maar ook de zwierige vormen verwezen naar het vroegere werk van Van Deene en Bendien. Het kleurgebruik daarentegen baseerde hij op de beeldtaal van De Stijl.

¹⁸ Zijn stralend witte reliëfs zijn opgebouwd uit een klein aantal basisvormen. Door hun onregelmatige oppervlak maken zij het licht zichtbaar. Hier plakte hij stukjes karton over elkaar, waardoor een tekening ontstaat van lichte en donkere lijnen, alsof het licht door een spinnenweb speelt.